

Evolutie van fictie: culturele exaptatie van sociale cognitie

Jan Verpooten

Literatuurwetenschapper Boyd (2009) houdt, in navolging van Cosmides en Tooby (2001), een pleidooi voor het toepassen van de evolutietheorie op de menselijke capaciteit tot het creëren van fictieve verhalen. Cosmides en Tooby onderbouwen hun these door het lezen en schrijven van fictie te vergelijken met dromen. In beide cognitieve processen is de verbeelding aan het werk. Hierbij worden emotionele hersensystemen aangesproken, terwijl actiesystemen worden stilgelegd. Boyd op zijn beurt beschouwt fictie als een geavanceerde vorm van het kinderspel. In het specifieke spel van het vertellen van verhalen domineren patronen die rijk zijn aan sociale informatie.

De evolutiebioloog Verpooten zet vraagtekens bij de ideeën van zowel Boyd als van Cosmides en Tooby. Hij vindt het bewijs dat ze aanvoeren te mager. Bovendien passen ze de kernconcepten van de evolutietheorie, zoals natuurlijke selectie gebaseerd op genetische variatie en adaptatie, verkeerd toe.

Verpooten ziet geen overtuigende aanwijzingen dat fictie specifiek ontstaan is om de mens een evolutionair voordeel te geven. Dat zou betekenen dat er in ons brein een speciale functie voor fictie te vinden moet zijn, die via onze genen wordt overgedragen. Tot op heden is een dergelijke functie niet gevonden.

Verpooten vindt dat de beide door hem bekritiseerde auteurs dit in hun argumentatie indirect onderstrepen. De vergelijking met dromen van Cosmides en Tooby geeft aan dat het activeren van emotionele en het stilleggen van actiesystemen geen kenmerk is dat specifiek voor fictie ontwikkeld werd. Op dezelfde manier kan fictie geen zelfstandig evolutionair voordeel hebben als het exact hetzelfde doel dient als kinderspelletjes.

Fictie is in de ogen van Verpooten om deze redenen *geen* cognitieve adaptatie. De evolutiebioloog spreekt liever van een zogenaamde exaptatie. Zowel de ontkoppeling van emotie en actie als het vermogen tot spel werden in eerste instantie door middel van natuurlijke selectie ontwikkeld voor andere functies, respectievelijk voor dromen en voor sociale interacties. Pas in tweede instantie werden deze kenmerken ook aangewend voor fictie.

Fictie is weliswaar niet ontstaan om natuurlijke selectie uit te oefenen, het heeft volgens Verpooten wel degelijk biologische voordelen. Verpooten vermoedt echter dat er ook een component is die cultureel wordt overgedragen. Zonder deze transmissie van rituelen en gebruiken, zou fictie niet tot volle wasdom zijn gekomen. In plaats van genetische heeft fictie vooral culturele modificaties veroorzaakt.

Verpooten spreekt in dit kader van cumulatieve culturele evolutie: het idee dat kennis en technieken voor het maken van kunst – en het schrijven van fictie als een onderdeel daarvan – van generatie op generatie worden overgedragen. En dat hoe meer innovaties er behouden blijven, hoe verder erop voortgebouwd kan worden. Deze innovaties accumuleren zich en zo ontstaan artistieke en dus ook literaire tradities.

Fictie is dus geen adaptatie in de zin van een kenmerk dat tot stand is gekomen door natuurlijke selectie op de genen, maar wel een product van de evolutie en een integraal onderdeel van de biologie van het culturele wezen van de mens.